

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВЗАЄМОБУМОВЛЕНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Необхідною умовою інтеграції України до сучасного постіндустріального світового господарства є безпека її національної економічної системи. Зміни, які відбуваються в економіці України, носять кризовий характер. Це впливає на всі сфери зовнішньої та внутрішньої економічної діяльності суб'єктів господарювання. Під час економічного спаду особливу актуальність набуває питання економічної безпеки держави, яка, у свою чергу, зумовлена економічною безпекою своїх територій-регіонів.

Економічно небезпечна ситуація призводить до катастрофічних наслідків: занепаду галузей економіки, банкрутству підприємств і підризу системи життєзабезпечення нації з подальшою втрапою суверенітету.

Ситуація, що склалася, характеризується не-ефективним соціальним і економічним розвитком країни. Однією із причин є відсутність наукового обґрунтування економічних реформ, що проводяться. В економічній ситуації по регіонах найсуттєвішим є розбіжність в їхньому економічному розвитку, що може призвести до проявів сепаратизму і як наслідок, загрожує цілісності країни. Таким чином, забезпечення регіональної економічної безпеки являє собою умову ефективної системи національної безпеки України.

Забезпечення економічної безпеки регіонів повинно стати найважливішою функцією держави в рамках регіональної політики, але і на місцевому рівні є можливості здійснювати протистояння окремим її загрозам.

Необхідно визначити сутність стану соціально-економічної захищеності регіону і розробити підходи щодо його досягнення. Оцінка здатності протидіяти різноманітним загрозам економічній безпеці й забезпечення зростання добробуту населення потребує, у першу чергу, всебічного теоретичного дослідження сутності категорії «економічна безпека регіону».

Теоретико-методологічною основою забезпечення економічної безпеки може служити системний підхід до аналізу окремих систем економічної безпеки на різних рівнях господарювання.

Проблемі економічної безпеки регіону у своїх роботах багато уваги приділяли такі вчені-економісти, як Л. Абалкін [1], Т. Іванюта, А. Заїчковський [2], А. Одинцов [3], В. Похиліо [4], В. Сенчагов [5], А. Скопін [6], В. Тамбовцев [7], А. Татаркін [8], В. Ткаченко [9], В. Третьяк [10, 11], О. Шнишко [12] та ін.

Більшість авторів при визначенні категорії «економічна безпека регіону» використовують визначення економічної безпеки держави, додаючи додаткову умову – інтеграція в національну загальноекономічну систему. Напрацьований значний теоретико-методологічний матеріал із зазначеного напрямку, але разом із тим певні аспекти даної проблеми потребують додаткового вивчення та доопрацювання, зокрема щодо визначення сутності та складових економічної безпеки регіону в сучасних умовах економічних трансформацій.

Метою дослідження є визначення сутності категорії «економічна безпека регіону» в контексті національної економічної безпеки та розробка основних заходів із її забезпечення.

Термін «економічна безпека регіону» досить новий в економічній літературі. Розглянемо його за складовими.

Відповідно до тлумачного словника В. І. Даля безпеку треба розуміти як відсутність небезпеки, збереження, надійність [12, с. 67].

В. Сенчагов зазначає, що безпека – це не тільки механізм, стан, але й самостійне, достатньо автономне явище, яке в більшості визначає умови, життєвих можливостей, майбутнє будь-якого зв'язаного з ним об'єкту [5, с. 25].

Узагальнюючи вказану та іншу спеціальну літературу з цього питання, можна визначити, що безпека виступає як стан, при якому предмет, явище, або процес знаходяться у стані надійної захищеності і зберігають свої основні характеристики під негативним впливом руйнівних чинників. У широкому науковому сенсі під безпекою слід розуміти захищеність, яка достатня для життєдіяльності і розвитку об'єкта.

Безпеку з позиції держави розглядав ще Ж. Руссо у трактаті «Про суспільний договір», де відзначає, що «турбота про самозбереження і безпеку є найважливіша зі всіх турбот держави» [13]. Сьогодні також кожна держава світу першочерговим завданням ставить збереження національної безпеки.

Особливо небезпечними були і залишаються економічні загрози національній безпеці.

В. Тамбовцев вважає, що «безпекою слід називати такий стан суб'єкта економіки, який означає, що вірогідність небажаної зміни яких-небудь якостей суб'єкта, параметрів майна, що належить йому,

яке стосується його зовнішнього середовища, невелика (менше певної межі)» [7, с. 4].

В економічній науці та практиці поки що не існує єдиної думки із приводу визначення категорії економічної безпеки. Розглянемо узагальнені результати попереднього дослідження [10] (табл. 1).

Найбільше вчених схилиються до думки, що економічна безпека представляє собою стан економіки держави. Ефективність економіки розглядається діалектично: вона водночас виступає результатом і інструментом досягнення соціальних цілей та загальної рівноваги.

Таблиця 1. Аналіз трактувань поняття «економічна безпека» в наукових працях вітчизняних і закордонних вчених

Аспекти сутності поняття «економічна безпека»	Ф. Рузвельт	Л. Абалкін	В. К. Сечягов	В. Тамбовцев	Є. Олейніков	В. Богомолов	В. Мунтян	В. Савін	М. Вашекін	А. Олдінов	В. Рубанов	В. Паньков	Г. Пастернак-Таранушенко	М. Єрмошенко	І. Богданов	І. Бінько, В. Шлемко	С. Афонцев	М. Павловський	І. Тагаркін та ін.	В. Ткаченко	С. Глазьев	Г. Козаченко	
рівновага та стійкість (стабільність) економіки	+										+			+			+					+	
соціальний захист населення	+	+	+		+	+								+			+						+
добробут населення, рівень життя, задоволення потреб	+				+						+				+	+		+					
здатність економіки (економічної системи) функціонувати				+		+					+								+				
стан економіки				+		+				+		+				+	+						+
протидія (стійкість) внутрішнім і зовнішнім чинникам							+					+		+		+			+				
стан економічної системи		+		+														+					
динамічний розвиток економіки		+	+		+	+	+							+			+						+
незалежна держава та економічна політика		+				+			+					+	+		+	+			+	+	+
захист життєвих інтересів країни, бізнесу				+		+		+		+				+			+						
стан інститутів влади (держави)				+		+							+								+		+
достатній економічний і оборонний потенціал				+		+																	
комплекс заходів							+																
стан економічного механізму				+										+									
самодостатність економіки														+									
місце країни у світовій економіці (конкурентоспроможність)						+											+						

Частина вчених визначають економічну безпеку як стан економічної системи, інші як стан інститутів влади, а деякі схилиються до визначення економічної безпеки як стану економічного механізму. Останнє визначення, на нашу думку, найбільш чітко характеризує сутність економічної безпеки, бо саме за рахунок ефективного економічного механізму можна досягти стабільного довгострокового економічного розвитку об'єкта.

З характеристик економічної ситуації першочерговою виділяється її динамічний розвиток.

Значна кількість вчених акцентують увагу на соціальному чиннику (соціальний захист, рівень життя, задоволення потреб, життєдіяльність населення, добробут).

Суттєво важливими, за результатами дослідження, є забезпечення захисту життєвих інте-

ресів країни, бізнесу та людини та можливість економічної системи протистояти, протидіяти внутрішнім та зовнішнім дестабілізуючим чинникам.

Інші вчені висувають на перший план здатність економічної системи функціонувати та достатній економічний і оборонний потенціал. Економічну безпеку розглядають також як ефективність виробничої підсистеми; комплекс заходів із забезпечення розвитку економіки; місце країни у світовому господарстві, або її конкурентоспроможність; самодостатність економіки.

Як свідчить проведений аналіз, в науковій літературі найчастіше зустрічаються синтетичні визначення даної категорії, які об'єднують певну комбінацію критеріїв. Аналізуючи всі наведені трактування, можна відзначити різноманітність визначень категорії «економічна безпека», що свідчить про її складність, багатогранність і різноплановість.

Слід зазначити, що з часом сутність категорії «економічна безпека» поглиблюється та ускладнюється. Більшість авторів економічну безпеку характеризують як стійку економічну систему до впливу зовнішніх і внутрішніх чинників.

На нашу думку, можна зробити висновок, що економічна безпека це — стан економічного механізму, якому відповідає певний стан економіки та держави, коли шляхом використання комплексу заходів забезпечується незалежність, динамічний розвиток економіки, захист економічних і життєвих інтересів країни та соціальний захист громадян. Як результат формується достатній економічний і оборонний потенціал, здатність протистояти і протидіяти дестабілізуючим чинникам, що, у свою чергу, призводить до підвищення якості життя населення країни (рис. 1).

Рис. 1. Категорія «економічна безпека»

В економічній літературі розрізняють мега-, макро-, мезо- та мікрорівні економічної безпеки.

До мегарівня відносять міжнародну економіку, а також у комплексному її уявленні глобальну або

світову, особливостями цього рівня є градація країн за ступенем економічного розвитку. Україна, на жаль, ще знаходиться далеко не на перших позиціях і це, у свою чергу, визначає умови функціонування національної економіки.

До макрорівня відносять національну економіку, економічну безпеку якої забезпечує стале зростання всіх макроекономічних показників, але українська економіка в теперішній час навпаки має всі ознаки глибокої економічної кризи.

Основним критерієм економічної безпеки держави є здатність її національної економіки зберігати чи швидко відновлювати критичний рівень суспільного відтворювання в умовах припинення зовнішніх поставок чи кризисних ситуацій внутрішнього характеру.

До мезорівня відносять економіку регіонів. У структурі національної економічної безпеки економічна безпека регіону займає провідне місце, перш за все за масштабністю, обсягом економічного потенціалу, впливом на інші рівні економічної безпеки.

До мікрорівня класично відносять економіку підприємства. Це базовий рівень економіки регіону і країни, і майже всі економічні перетворення по суті направлені на поліпшення функціонування окремого підприємства чи підприємця. За думкою більшості фахівців, економічна безпека підприємства — це стан найефективнішого використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стійкого функціонування підприємства в теперішньому та майбутньому часі.

В. Тамбовцев у своїх роботах висвітлює зв'язок між поняттями економічної безпеки держави та суб'єктів підприємництва, оскільки безпека суб'єктів господарювання є первинною ланкою в системі економічної безпеки держави. Таким чином, стає зрозумілим, що економічну безпеку суб'єктів підприємництва потрібно розглядати в системі економічної безпеки держави.

Інший російський вчений А. Одінцов економічну безпеку підприємництва визначає як «процес, скерований на захист підприємницьких структур і окремих фізичних осіб, в діяльності яких наявні елементи підприємництва, від застосування щодо до них методів кримінальної конкуренції та іншої діяльності, що завдає їм шкоди внаслідок порушення законодавства та ділової етики. Безпека (захищеність) підприємства — це такий стан цивілізованого бізнесу, за якого відсутня економічна чи інша шкода, якої завдавали б бізнесу навмисно фізичні особи чи соціальні організації (зокрема юридичні особи) з порушенням закону чи етики підприємництва» [3, с. 45–46].

Забезпечення і реалізація можливостей по досягненню рівня економічної безпеки знаходиться під впливом цілої гама чинників: економічних,

політичних, психологічних, науково-технічних, соціальних і багатьох інших, під якими розуміють причинно-наслідкові зв'язки, що існують в системі забезпечення безпеки і виступають рушійними силами, спонукальними мотивами перетворення можливості в дійсність і максимізації зусиль у використанні внутрішніх резервів.

Розвиваючи власну державу, Україна повинна, поряд зі здійсненням політики виходу із гострої економічної кризи, визначити науково обґрунтовану регіональну політику [7, с. 12].

Держава повинна мати незалежність, яка дає змогу збереження здатності самостійно вести економічну політику, захищати власні інтереси і повноцінно забезпечувати потреби громадян. Для регіону — це самодостатність, тобто здатність забезпечувати і зберегти добробут населення за рахунок внутрішніх ресурсів з урахуванням спеціалізації регіону і встановлення зв'язків з іншими суб'єктами держави.

Основними джерелами загроз національної безпеки є регіони. При цьому необхідно відзначити, що економічна безпека держави в цілому залежить від економічної безпеки кожного окремого регіону як державоутворюючої одиниці.

Розширення економічних можливостей регіонів України є одним з основних чинників, що впливають на зміст і форми входження України у світогосподарські зв'язки, а також на розвиток єдиного ринкового простору усередині країни.

Для України збільшення економічної самостійності регіонів продиктовано необхідністю урахування сучасних загальносвітових тенденцій розвитку, серед яких економічна взаємодія регіонів пріоритетний напрямок [11, с. 75].

Регіональний рівень, на наш погляд, є найбільш перспективним для економічних перетворень. Особливістю економіки цього рівня є максимальна наближеність ресурсів і результатів до населення. Вдалі економічні перетворення в кожному регіоні сприятимуть зростанню економіки країни у цілому. Вважаємо такий напрямок більш ефективним і оперативним за дію комплексних загальнодержавних заходів.

Регіональна економіка — це система суспільних відносин, що історично склались у межах областей держави, і являє собою сукупність взаємопов'язаних ланок і зв'язків, які забезпечують її стійкість і цілісність. У вузькому значенні — це не що інше, як комплекс галузей з виробництва товарів і надання послуг. У широкому значенні це система не тільки виробничих відносин, а й форм і методів організації виробництва та комплексного управління регіоном.

Регіональна економіка як система охоплює виробничі, фінансові, кредитні та суспільні відносини, які виникають і розвиваються на території певного регіону.

Основа більш ефективної економіки на рівні регіону полягає в регіональній концентрації факторів виробництва: підприємництва, капіталу, робочої сили, знань. До цього додається розміщення в одному місці виробників, постачальників матеріальних ресурсів, інфраструктури, освітніх і дослідницьких закладів. Все це та багато іншого дає синергетичний ефект і сприяє економічному розвитку [9, с. 54].

Перетворення регіонів в умовах ринкових відносин в суб'єктів економічних відносин становить нові задачі зі зміцнення економічного потенціалу регіону, забезпечення його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках товарів та інвестицій, що, у свою чергу, призведе до економічної безпеки регіону.

Регіональний аспект національної безпеки необхідно розглядати, як зауважив В. Сенчагов, у плані реалізації цілей і завдань державної регіональної політики, в якій повинні бути відбиті роль і місце окремих регіонів у забезпеченні загальнонаціональних інтересів. Практично йдеться об реалізації субнаціональних інтересів країни в окремих суб'єктах Федерації, враховуючи, що регіональні особливості зумовлюють всю сукупність погроз і небезпек, які впливають на безпеку як певного регіону, так і країни в цілому [5, с. 554].

Таким чином, стан економічної безпеки України в цілому перебуває в тісній залежності із забезпеченням стійкого розвитку всіх її регіонів. Економічна безпека регіону має спільні корені та таку саму природу, що й економічна безпека держави.

Важливим моментом є те, що, з одного боку, забезпечення економічної безпеки регіонів припускає інтеграцію регіональної економіки з економікою держави, з іншого — збереження регіональної незалежності.

В умовах економічної кризи потрібно збільшити увагу до регіональної економічної безпеки, яка напряму залежить від регіональної політики.

Л. Абалкін відмічав, що економічна безпека країни може виступати як вища цінність лише за умови, що вона гарантує стабільність і стійке зростання в кожному з регіонів [1, с. 6].

В. Ткаченко вважає, що економічна безпека регіону представляє собою сукупність стану, умов і чинників, які характеризують стабільність, стійкість і можливість послідовного розвитку економіки регіону в рамках його інтеграції з економікою країни [9, с. 22].

Т. Іванюта та А. Заїчковський вважають, що економічна безпека регіону залежить від його ресурсного та виробничого потенціалу, інвестиційного забезпечення, ступеня економічної свободи регіонів держави, регіональної бюджетно-фінансової політики, рівня розвитку інфраструктури, наявності підготовлених кадрів для місцевого самоврядування [2, с. 14].

В. Похилок зазначає, що економічна безпека регіону характеризується ступенем можливості формування ними власної економічної політики з врахуванням його специфіки і не на шкоду державі. При цьому першочергове значення має розподілення функцій управління між централізованою державною владою та регіональним управлінням. Світовий досвід свідчить, що підвищення конкурентоспроможності господарських суб'єктів регіону призводить до зростання життєвого рівня населення [4].

В. Сенчагов розглядає економічну безпеку регіону в загальному плані як забезпеченість його життєздатності, а саме можливості постановки самостійної мети розвитку, відносно відособленістю управління, наявності автономних систем ресурсонакопичення і ресурсоспоживання, або ступеню його захищеності від негативної зовнішньої дії (інформації, вивозу продовольства і т. д.), недоліку ресурсів або інших загроз. Також він відмічав, що головне завдання безпеки регіону полягає у прагненні забезпечити обґрунтовану оцінку ресурсних можливостей, визначенні очікуваних результатів, прогнозуванні наслідків. Забезпечення безпеки економіки регіону покликане розширювати його творчі можливості [5, с. 561].

В. Третяк характеризує регіональну економічну безпеку як стан регіону, при якому забезпечується гарантований захист регіональних інтересів і реалізується здатність системи регіональних економічних зв'язків на даний момент і на віддалену перспективу до стійкого розвитку [11, с. 188].

А. Татаркін і група авторів [8] під економічною безпекою регіону розуміють сукупність властивостей економічної системи регіону, що забезпечують стабільність, стійкість поступальний характер розвитку регіону, певну незалежність і водночас інтеграцію з економікою держави в умовах дестабілюючого впливу загроз різного виду.

О. Шнипко також обґрунтовано показав, що економічну безпеку регіону треба розглядати як складову національної економічної безпеки, так і безпеку самостійної економічної системи. При цьому економічна безпека регіону розглядається як сукупність таких властивостей регіону, які забезпечують максимальний розмір внеску даного регіону в розвиток національної економіки і прогресивний розвиток регіональної економіки за умов дестабілюючого впливу загроз різного виду [15, с. 24, 112].

Узагальнюючи думки вчених-економістів, можна визначити, що економічна безпека регіону представляє собою такий стан економічної системи, який дозволяє регіону стабільно розвиватися та одночасно ефективно інтегруватися в систему національних і міжнародних економічних відносин. Схематично економічну безпеку регіону можна представити на рис. 2.

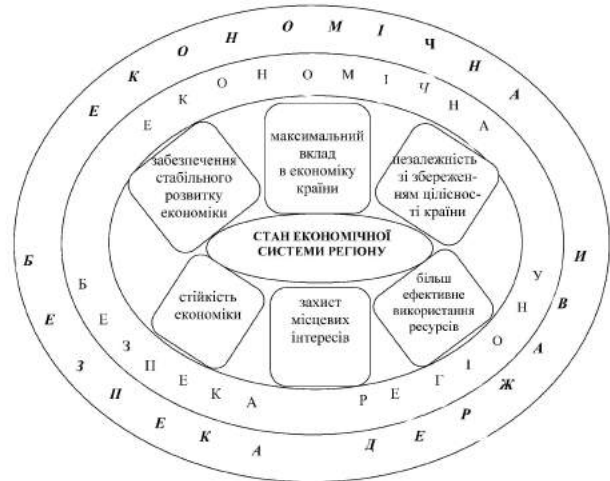

Рис. 2. Місце та основні елементи економічної безпеки регіону

Регіональний аспект забезпечення економічної безпеки України пов'язаний перш за все з аналізом регіональних чинників і перш за все — з ресурсами. Так, А. Скопін [6, с. 36] серед регіональних аспектів основне значення надає:

- 1) наявності сепаратизму, що веде до руйнування соціально-економічного і технологічного простору, який склався;
- 2) контролю сировинних, товарних та інформаційних потоків;
- 3) розвитку депресивних районів через формування нових полюсів і центрів зростання.

Досягненню економічної безпеки на регіональному рівні перешкоджає ряд невирішених проблем. Так, економічній безпеці регіонів загрожують не тільки правова нерозв'язаність багатьох питань, нерегульованість взаємин регіонів із центральними органами влади, руйнування науково-технічного потенціалу, відсутність системи охорони навколишнього середовища, тінізація економіки, ріст економічної злочинності, низька професійна компетенція управлінських кадрів регіональних органів керування, але головне — відсутність пріоритетів в їхньому соціально-економічному розвитку. Основним пріоритетом у цьому випадку повинно бути фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку регіону.

Регіони і місцевості повинні самостійно вирішувати питання освоєння і використання природних ресурсів, розвитку торгівлі, сфери послуг, інфраструктури регіонального і локального значення, використання нерухомості, підтримки правопорядку, розвитку спеціальних форм культури, освіти й охорони здоров'я. При цьому слід зберігати єдиний військово-політичний і соціально-економічний простір, що забезпечує безперешкодне переміщення товарів, сировини, трудових ресурсів по всій країні.

Висновки. Економічна безпека є однією з важливіших складових елементів національної безпеки, відображаючи причинно-слідчий зв'язок між економічною міцністю країни, її військово-економічним потенціалом і національною безпекою. Цей зв'язок передбачає свідому підтримку в державі визначених пропорцій між накопиченням валового внутрішнього продукту та військовим будівництвом. Тобто економічна безпека є засіб захисту національних інтересів держави.

Слід відмітити, що на сучасному етапі розвитку української державності все більшого значення починають набувати регіональні аспекти її безпеки. Недооцінка регіонального чинника належить до найбільш істотних причин, що здійснюють негативний вплив на стійкість і темпи розвитку української економіки в цілому.

Економічна безпека – фундаментальна основа економічно ефективної на всіх рівнях. Економічно ефективна держава – це держава, яка відстоює свої національні інтереси та забезпечує свою національну економічну безпеку за рахунок розвитку економіки регіонів у необмежений час і при умовах конкуренції.

Концепція економічної безпеки повинна формуватися з урахуванням внутрішніх і зовнішніх чинників і представляти умови, які сприяють ефективному динамічному росту економіки, її здатності задовольняти потреби суспільства, держави та індивіда, забезпечувати конкурентоспроможність держави на зовнішніх ринках. Економічна безпека забезпечується перш за все ефективним економічним механізмом, в результаті функціонування якого формується стійкість, самодостатність і конкурентоспроможність.

Україна поряд зі здійсненням політики виходу з гострої економічної кризи має визначити нову, науково обґрунтовану стратегію економічної безпеки. Йдеться про активізацію державного сприяння економічному динамічному розвитку всіх господарчих суб'єктів, забезпечення гарантованого захисту національних інтересів, впровадження соціально-направленої політики.

Для того, щоб економічна безпека регіонів формувала економічну безпеку держави, необхідні цілеспрямовані дії з формування єдиного загальнодержавного ринку, розвитку транспортної та іншої інфраструктури використання гнучких організаційних форм, підтримки вітчизняного виробника, що додатково виключає дії певних внутрішніх загроз економічної безпеки країни.

Вирішення даної проблеми бачиться в розробці і послідовній реалізації програми відродження стійкої, самобутньої і незалежної економіки регіонів, яка гарантує зростання добробуту всього народу України. Основними цілями програми можуть бути:

забезпечення певної свободи регіонів і територіальної цілісності України;

створення ефективної регіональної економічної системи відповідно до економічного механізму забезпечення національної економічної безпеки;

своєчасне прогнозування і виявлення зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці регіону;

розробка і реалізація оперативних і довгострокових заходів щодо попередження і нейтралізації дестабілізуючих чинників;

забезпечення високого рівня розвитку економіки регіону, що дозволить створити поліпшення умов у соціально-економічній сфері життєдіяльності суспільства;

сприяння відтворенню та розвитку науки і освіти, що дозволить подолати науково-технічну і технологічну залежність України від зовнішніх чинників; поліпшення екологічної ситуації у країні.

Працюючи над розробкою вказаної програми, необхідно організувати службу стандартів державної економічної безпеки. Це, безумовно, підвищить якість, забезпечить прозорість і допоможе уникати підміни понять, концентруючи увагу на головному і вирішуючи тим самим справжні завдання формування ефективної економіки регіонів і України, а також забезпечення її стійкого розвитку без надзвичайних потрясінь і затяжних кризових ситуацій.

Створення необхідних і достатніх умов для безпечної регіональної економіки можна здійснити на основі підвищення конкурентоспроможності продукції, підтримки і посилення науково-технічного, кадрового потенціалу, зниження темпів інфляції, поліпшення екологічної ситуації, підвищення рівня життя народу України. В умовах обмежених бюджетних та інших ресурсів у країні потрібно більш ефективно використовувати внутрішній потенціал регіонів.

Як бачимо, аналіз категорій економічна безпека країни та регіону показав, що вони багатоаспектні за своєю природою. Це обумовлено сукупністю геополітичних, економічних, екологічних, соціокультурних зовнішніх і внутрішніх чинників.

Розробка загальної моделі економічної безпеки регіону, з урахуванням її системного характеру, дозволить забезпечити життєдіяльність такого важливого господарюючого суб'єкта, як регіон.

Практичне значення наукових результатів дослідження полягає у вивченні сутності та складових категорій «національна економічна безпека» та «економічна безпека регіону», що необхідно для соціально-економічного розвитку держави і дозволяє в подальшому розробити ефективний організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки.

Література

1. Абалкин Л. И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. И. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 4–13.
2. Иванюта Т. М. Економічна безпека підприємства : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. М. Иванюта, А. О. Заїчковський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
3. Одинцов А. А. Экономическая и информационная безопасность предпринимательства : учеб. пособ. / А. А. Одинцов. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Изд-во «Академия», 2008. – 336 с.
4. Похилюк В. В. Держава у транзитивній економіці: регулювання економіки, аналіз і стан економічної безпеки : монографія / В. В. Похилюк. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 403 с.
5. Экономическая безопасность России. Общий курс : учебник / под ред. В. К. Сенчагова. – 2-е изд. – М. : Дело, 2005. – 896 с.
6. Скопин А. Ю. Региональная экономика и природопользование / А. Ю. Скопин. – М. : ИППС, ГУ – ВППЭ, 2003. – С. 35–47.
7. Тамбовцев В. Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура проблемы / В. Л. Тамбовцев // Вестник МГУ. Сер. 6. «Экономика». – 1995. – № 3. – С. 3–9.
8. Экономическая безопасность как объект регионального исследования / А. Татаркин, О. Романова, А. Куклин, В. Яковлев // Вопросы экономики. – 1996. – № 5. – С. 78–89.
9. Ткаченко В. Г. Проблемы региональной экономической безопасности в условиях постиндустриального периода в Украине / В. Г. Ткаченко // Экономика АПК. – 2008. – № 5. – С. 22–27.
10. Третяк В. В. Економічна безпека: сутність та умови формування / В. В. Третяк, Т. М. Гордієнко // Прометей. – 2009. – № 29 (2). – С. 95–99.
11. Третяк В. В. Розвиток регіональних зовнішньоекономічних зв'язків: питання теорії та практики : монографія / В. В. Третяк. – НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 331 с.
12. Шнишко О. С. Економічна безпека ієрархічних багаторівневих систем: регіональний аспект / О. С. Шнишко. – К. : Генеза, 2006. – 288 с.
13. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. Т. 1. – М., 1981. – 896 с.
14. Руссо Ж. Ж. Об общественном договоре. Трактаты / Ж. Ж. Руссо ; пер. с фр. – М. : КАНОН-пресс, 1998. – 416 с.
15. Лукінов І. І. Наукові основи регіональної економічної політики в період трансформаційних процесів в Україні / І. І. Лукінов // Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів і механізми їх визначення : зб. наук. пр. ; відп. ред. М. В. Трегобчук. – К. : НАН України. Ін-т економіки, 1999. – С. 11–13.
16. Яремко Л. А. Глобальна конкурентоспроможність регіону: джерела конкурентних переваг / Л. А. Яремко // Регіональна економіка. – 2009. – № 1. – С. 51–58.

Подано до редакції 04.03.2010 р.